

Ferenczy Judit

A köz hírek szövegszerkezete

Rég leírta már a szakirodalom az újságcikkek „fordított piramis”-szerkezetét, vagyis azt, hogy az eseményeket nem kronologikus sorrendben közlik. A nyomtatott sajtó szövegeinek első, különleges státusszal bíró bekezdése, a *lead* ugyanis már elmondja a legfrissebb, leglényegesebb eseményt. Ez a történet a szöveg további részében újra megjelenik – Békési szavaival élve, „másodszor kezdjük el a hírt” (1982: 57) –, de a hozzá vezető eseményeket csak később tudhatjuk meg. Bell (1991: 172) találó megfogalmazásában: „A hírekben a sorrend a minden, az időrend pedig semmi”. Az elbeszélés ide-oda ugrál az időben, miközben fény derül a cikk apropóját adó fő esemény előzményeire, következményeire, részleteire, fontossági sorrendben. Ennek célja a kutatók szerint az, hogy a cikk bármelyik bekezdés után levágható legyen, ha a terjedelem úgy kívánja, és közben a lényeges információtartalom alig sérüljön. A hegyére állított piramist egy olvasatra bizony nem könnyű felmérni, márpedig az újságcikkeket a legritkább esetben szoktuk újraolvasni.

Még nehezebb a dolgunk, ha az újrafeldolgozás lehetősége nem is áll fenn számunkra, azaz ha az információ nem térben, hanem időben jelenik meg, és az idő jelenleg még visszafordíthatatlan. Vagyis nehéz kognitív feladat előtt állunk akkor, ha rádiós híreket szeretnénk megérteni és megjegyezni. A kutatások azt mutatják, hogy ez nem is nagyon sikerül, bár az ismétlések segíthetnek. Nyugati felmérések azt találták, hogy az átlagos rádióhallgató 20-30%-át tudja felidézni a híreknek akkor, ha azonnal visszakérdezzük rájuk, ám ha akár fél óra is eltelik a hallgatás és felidézés között, a megjegyzési arány 5%-ra esik vissza (Bell 1991: 231–3). Wacha Imre egy hetvenes évekbeli kutatásra hivatkozva 4%-ban jelöli meg az átlagos rádióhallgató által a hírekből megjegyzett információk arányát (1991: 129). Ennek okait kutatva Wacha azt találta, hogy a balra bővített, illetve alászerkesztett, szimultán szerkezetek, a szóismétlést félve kerülő túlzott szinonimahasználat, a kétarcú szerkezetek, a hangsúlyozást nem segítő írásjelhasználat és a logikai kapcsolatokat elhomályosító kötőszavak lassítják a megértést (Wacha 1989, 1990). A kereskedelmi rádiók hírműsorainak hallgatásához hasonló kísérleti helyzetet teremtve Rákli Veronika pedig arra jutott, hogy a hírolvasók beszédhibái, túl gyors beszédtempója, a hibás nyelvtani szerkezetek és az aláfestő zene tovább nehezítik a beszédértést (2004).

De hogyan épül fel a hírszövegek szerkezetét leíró, sokszor emlegetett fordított piramis?

Elméleti háttér

Az angol nyelvű szakirodalom két jelentős modellel szolgál az újságcikkek szövegszerkezetének leírására: van Dijk (1988) és Bell (1991) rendszerével. Van Dijk ágrajzba rendezi az újságcikkek elemeit.¹ Eszerint az újságcikkek egy Összegzéssel indulnak, mely Címből/*Headline*-ből és Összefoglalásból/*Lead*-ből tevődik össze. Ezután következik a tulajdonképpeni Történet, mely két fő részből áll: a Helyzetleírásból és a Kommentárból. A Helyzetleírás elemei a Fő esemény(ek), Következmények, Körülmények, Előzmények és Történelem, a Kommentár pedig Szóbeli reakciókból, Várható eseményekből és Helyzetértékelésből áll. A Helyzetleírás tartalmazza az újságírás klasszikus 5W+1H-ját: hogy kivel mi mikor, hol, miért és hogyan történt. Megjelennek a fő eseményt körülvevő és követő történések is, majd azok, amelyek a fő eseményt közvetlenül (Előzmények) vagy a távolabbi múltban (Történelem) megelőzik. A Kommentár egyfelől fontos személyiségek szóbeli reakcióit idézi, másfelől az újságíró helyzetértékelését és várakozásait tartalmazza a jövőre nézve. Van Dijk kiemeli, hogy a szövegelemek nem mindegyike kötelező – a mínuszos hír például gyakran csak a *Headline*-t és a *Lead*-et tartalmazza –, de ha megjelennek a cikkben, akkor azt a fentebb tárgyalt sorrendben teszik, kivéve ha az újságíró olyan fontosnak nem érzi őket, hogy feljebb kerülnek az ágrajzon.

Bell (1991) modellje abban tér el van Dijkétól, hogy néhány újságírói W-nek külön szövegelemeket szentel: Szereplők, Hely, Idő. Ezen kívül egy igen fontos kategóriát iktat be van Dijk rendszerébe: a Forrásmegjelölést, mind a cikk egészére – ha a szöveg például egy hírügynökségtől lett átvéve –, mind pedig az egyes állításokra nézve, különösen Szóbeli reakciók esetén. Bell másik megfigyelése, hogy az angolszász hírszövegekben egy bekezdés többnyire megfelel egy szövegegységnek. Bell (1998) az egy bekezdés méretű hírszövegeket is vizsgálta, és arra jutott, hogy ezekben is jelen van a fő esemény, a főbb szereplők, a hely és idő, és hogy a tárgyalás ezekben sem időrendi. Bell szerint ezek az egybekezdésnyi hírszövegek leginkább egy *Leadre* hasonlítanak.

A magyar szakirodalomból Tolcsvai Nagy Gábor (2001) és Andok Mónika (2004) kutatásai tartalmazzak a hírek szerkezetére vonatkozó megállapításokat. Tolcsvai nem módosítja van Dijk modelljét, és alapgondolatait más szövegtípusokra is érvényesnek érzi (i. m. 316–7). A szerző külön foglalkozik a címmel mint szövegegységgel és nyelvtani konstrukttal (i. m. 325–9), mely néha mondatszerkezetű is lehet. Az írott napihírt Tolcsvai a (saját) cím nélküli szövegek közé sorolja, mely azonban mégis gyakran kap valamilyen általános, többnyire tipológiai jellegű összegző műsor- vagy rovatcímet (pl. *Hírek*).

Andok (2004) hírtípusok szerint – azaz gazdasági, kulturális, színes, tudományos, bűnügyi stb. hírekre lebontva – is áttekinti a szövegszerkezetet, és megállá-

¹ Lásd az előző tanulmány (Andok Mónika: A rádiós hír mint szövegtípus) 4. táblázatát!

pítja, hogy a van Dijk-féle elemek csak olyan hírszövegek esetén érvényesülnek, amelyek cselekvéses történetet tartalmaznak. Ezenkívül Andok úgy módosítja van Dijk modelljét, hogy a Kommentár részt külön – és nem a Történet alá besorolt – egységnek tekinti.

A hazai szakirodalomból Róka Jolánnak (1986) az újságcikkek szerzőtípusaira vonatkozó kutatásai is figyelmet érdemelnek. Egy Rozsnyevszkij nevű szovjet szerzőtől (i. m. 68) Róka átveszi a „kopula” fogalmát: ez arra vonatkozik, hogy az újság minden közlése bizonyos nézetet felhasználva történik, mely többnyire a forrásra hivatkozásban jut kifejezésre. A kopula lehet egyedi és általános. Egyedi kopula például a személyes (nevesített), a személytelen (csak státuszt tartalmazó) és a csoportos (intézményi jellegű) forrás; valamint „nulla fokú” a szerzőség ott, ahol az újságcikk nincs aláírva, így az újság szerkesztősege magára vállalja a felelősséget a közölt anyag hitelességeért. Az általános kopula néhány fajtája: állandó (pl. egy jelszó, mint a régi Népszabadság esetében: „Világ proletárjai, egyesüljetek!”), tárgyi (egy-egy cikk címének és oldalszámának kiemelése a címdoldalon) vagy kísérő (egyes cikkek rövid tartalma a címdoldalon).

Balázs Géza (2005: 132) a hírek egy újkeletű műfaját, az sms-híreket elemezve azt találta, hogy esetükben a van Dijk-i modell egyszerűsödik: A Fő eseményen kívül többnyire csak utalást tartalmaznak az Előzményekre és Következményekre, majd Forrásmegjelöléssel végződnek.

A rádiós köz hírek szerkezete

A fentebb tárgyalt modellek kiegészítésre szorulnak, ha alkalmassá kívánjuk tenni őket a rádiós hírek leírására. A címkezelés szempontjából a rádiós hírek leginkább a napi hírekhez hasonlítanak abban, hogy – a részletező újságcikkektől eltérően – sokszor nincs saját címük. A híradás elején néha egyáltalán nem, máskor csak a fontosabb hírek előrejelzésére hangzanak el *Headline*-ok. Balázs Géza és szerzőtársai a „címes hírt” külön hírtípusnak tekintik (1997: 107). Megfigyelhető azonban, hogy amikor vannak címek, akkor ezek többnyire mondat szerkezetűek. A hírszerkesztők a *Headline*-okat gyakran a következőképpen vezetik fel: *Főbb híreink röviden*, tehát maguk is belátják a cím összegző jellegét. A Cím tehát nem kötelező része egy rádiós hírnek, de ha van, akkor Róka nyomán „kísérő kopulának” tekinthető.

Az újságcikkektől való másik eltérés abból fakad, hogy a rádiós hírek egy bekezdés méretűek, így a *Lead* egyben a Fő esemény is. Eszerint a hír első, leglényegesebb, ún. tételmondatának tartalma nem ismétlődik meg később a hírszövegben. Ez a Helyzetleírás szerkezetét is megváltoztatja: mivel a fő eseményt a *Lead* már tartalmazta, a Történet átváltozik a Történet többi részévé: itt kapnak helyet az Okok és más Előzmények, a Részletek, Körülmények, Kontextus, majd pedig a Kommentár.

További lényeges tulajdonságuk a rádiós híreknek az, hogy a Fő esemény nemcsak Cselekvéses, hanem Verbális és Jövőre vonatkozó is lehet. Kutatásaim azt mutatják, hogy a Verbális fő eseményt tartalmazó hírek a rádiós híradások mintegy felét teszik ki: ezek kizárólag arról szólnak, hogy valaki vagy valakik mit nyilatkoztak egy esemény kapcsán. Egy ilyen hír például a Kossuth rádió híradásából:

Az árvízhelyzet miatt szolidaritásra szólították fel az embereket a parlamenti pártok. (...) (2006. április 4. 8:30)

Újságcikkektől megszoktuk, hogy többnyire olyan eseményekről szólnak, amelyek már megtörténtek, mert ami még nincs, az nem hír. A rádióban azonban szép számban hangzanak el Jövőre vonatkozó hírek is. Megszervezett, de még meg nem történt eseményt harangoz be például a Kossuth rádió alábbi híre:

A palesztinok három fő vezetője ma meglátogatja a Párizs melletti kórházban ápolt Jasszer Arafatot. Nabíl Saat külügyminiszter közlése szerint Ahmed Korei miniszterelnökkel és Mahmud Abbasszal, a Palesztin Felszabadítási Szervezet vezetőjével szeretnék tisztázni a palesztin elnök állapotával kapcsolatban napvilágot látott híreszteléseket. (2004. november 8. 5:30)

A Jövőre vonatkozó hírek gyakoriságának oka talán a rádió technikai adottságaiban keresendő: abban, hogy hírek minden órában megszólalhatnak, közvetlenül egy esemény előtt, közben és után is. Mégis fontos megjegyezni, hogy ilyen hírek nemcsak reggel, hanem a nap legkülönbözőbb részeiben elhangzanak.

A Forrásmegjelölések kategóriája különösen lényegesnek bizonyul a rádiós hírek szempontjából. A „nem nulla fokú szerzőség” előfordulása sokkal magasabb arányú a rádióban, mint a nyomtatott sajtóban. Míg *Lead*-ből azaz Fő eseményből minden hírben csak egy van, Forrásmegjelölésből általában hírenként több is előfordul; ha tehát nem számolnánk ezzel az elemmel, a hírszövegek jelentős belső hányada nem lenne leírható. Az alábbi Kossuth rádiós hírben például három Forrásmegjelölés szerepel:

Történelmi jelentőségűnek nevezte a máltaiak döntését *Romano Prodi*, az *Európai Bizottság elnöke*. Kovács László külügyminiszter szerint a máltai népszavazás eredménye kedvezően hathat a csatlakozásra váró többi kilenc országra is, ahol ezután kérdezik majd meg a lakosság véleményét. Az eredmény jelentőségét aláhúzza, hogy Máltán a főbb politikai erők sok éve megosztottak a csatlakozás ügyében, tette hozzá a *szocialista politikus*. (2003. március 10. 6:00)

A beszédaktust jelölő ige különösen alkalmas eszköz a szerkesztő kezében arra, hogy észrevétlenül elhatárolódjék az üzenettől, vagy éppen egyetértését fejezze ki vele. Így például a *mondta*, *nyilatkozta*, *közölte* semlegessége mellett érezhető az *állította*, *vélekedik*, illetve a *kijelentette*, *kiállt amellett*, *hangsúlyozta*, *kiemelte* eltérő igazságérzet-töltete. Maga az idézet általában a függő beszéd formáját veszi föl, de

alkalmanként előfordulhatnak szó szerinti idézetek. Ez utóbbiak egy sajátosan rádiós formája a *soundbite*, melynek funkciója a hitelesség növelése.

[Sólyom László hangja:] Március 15-ét mindig tiszta szívvel, fenntartások nélkül lehet ünnepelni. Március 15-éhez mérve rögtön kiderül, mikor cseng hamisan az állami rendezvény. E napon az érzelmek, a hazaszeretet, a hazafiság megvalósítása szép és helyénvaló. Az ünnep kisajátítására való törekvés viszont méltatlan – kezdte ünnepi beszédét a köztársasági elnök. (...) (2006. március 16. 7:00)

Az alábbi példában a magyar rádióhallgató nem is érti az eredeti nyelvű szöveget, de nem is ez a cél, hanem az, hogy a hallgató meggyőződjék a tudósítás valóságáról:

Betartva ígéretét, Székelyudvarhelyre látogatott tegnap a román államfő. Traian Băsescu szerdára várták az ünnepi székely nagygyűlésre, de azon nem vett részt. Igaz – mint Oláh-Gál Elvira tudósításából megtudjuk – a változást nyomban érzékelése után megindokolta: [tudósító hangja] **Mint mondta, azért nem március 15-én** [állítványhiány] **a székely nagygyűlésre, mert nem szeretete volna, ha félreértésekre ad alkalmat a lakosság körében az államfőnek kijáró protokoll. Újságírók előtt méltóságteljesnek nevezte a székelyudvarhelyi rendezvényt: *Apreciez decența manifestărilor de la Odorheiu-Secuiesc de ieri cu ocazia zilei naționale, în care...*** [román szöveg elhalkulva folytatódik, tudósítói szöveg ráúszik:] – **Semmi másról nem esett szó, mint európai standardokról** – [román szöveg visszahangosodik] ***cum credeți că președintele României este de acord cu manifeste, doar apreciez dreptul de exprimare.*** [Román szöveg ismét elhalkulva folytatódik, tudósítói szöveg ráúszik.] **Ami pedig az autonómiát illeti, kiáltványokkal államfőként természetesen nem érthetek egyet, mondta, de tiszteletben tartom a szólásszabadságot, és világos számomra, hogy növelni kell a helyi önkormányzati hatáskört.** (...) [Román szöveg lassan teljesen elhalkul.] (...) (2006. március 17. 7:00)

A Kossuth rádió a közszolgálatosság legjobb hagyományait követi abban, hogy a Forrásmegjelölések majd mindig szerepelnek. Néha egyetlen megnyilatkozásra két egymásba ágyazott hivatkozás is jut:

Az amerikai tengerészgyalogosok ismét löni kezdték Fallúdzsát. *A Reuters hírigyűzőség szemtanúkra hivatkozva arról számolt be, hogy legalább öt lövedék csapódott be.* (2004. november 10. 6:30)

Mégis előfordulnak meg nem nevezett vagy teljességgel jelöletlen források is:

Eredménytelenül értek véget a tárgyalások az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagállamai között a vitatott iráni atomprogramról. (...) Nagy-Britannia [jelöletlen forrás:] *állítólag* arra törekszik, hogy hosszú távú megoldást találjanak a kérdésre. Teherán kitart amellett, hogy atomprogramja békés célokat szolgál,

míg [meg nem nevezett forrás:] *a nyugati hatalmak, főként Washington szerint az iráni vezetés atomfegyverhez akar jutni.* (2006. március 21. 9:00)

A Kossuth rádió híreiben egy ideje elterjedt az a gyakorlat, hogy az ismertett külföldi esemény helyét a hír elején és végén is elmondják, például:

Ausztráliában** legalább hétezer ember maradt hajlék nélkül a Larry ciklon pusztítása miatt. A trópusi vihar leginkább a Queensland államban lévő Innisfail várost sújtotta. Az utcákon áll a víz. A környékbeli erdőket és ültetvényeket letarolta a szél. A viharok halálos áldozata nem volt, de legalább harminc ember megsérült **Ausztráliában. (2006. március 21. 9:00)

A bemondó az utolsó szó előtt még szünetet is tartott, így a helymegjelölés a prozódia által is hangsúlyosabbá válik. A szerkesztési eljárás oka feltehetőleg az, hogy aki a hír közepén kapcsolódik be a hallgatásba, az is megtudja, hol zajlanak a közölt események. Azonban a hír utolsó szavaként felbukkanó országnevet Wacha nehezen elmondhatónak, sutának, indokolatlanul hangsúlyvonzónak tartja (1990: 139); szerint az országnevet helyesebb lenne az utolsó mondatba természetesebben beépíteni, a fenti esetben például így: „Az ausztráliai viharok halálos áldozata nem volt, de legalább harminc ember megsérült.” A hír kommunikativitása szempontjából a hírszerkesztők mindenestre hasznosnak ítélik a helyszín ismételt megjelölését. Ebből a szempontból tehát Bell modellje – mely a helyszínt külön szövegegységnek tekinti – hasznosabbnak bizonyul, hiszen enélkül a Kossuth rádió híreinek egy jelentős része nem lenne leírható.

Ami a szövegelemek gyakoriságát illeti, a leggyakoribb tehát a Forrásmegjelölés, melyből egy hírben több is előfordul. Ezt követi a *Lead/Fő* esemény, amiből hírenként egy van, majd az Előzmények, Szóbeli reakciók, Körülmények, Részletek, Helyzetértékelés és Következmények, amelyek nem minden hírben fordulnak elő (azaz hírenként egynél kevesebb). A sor legvégén a Történelem és a Várható események találhatók. Szövegelemei szerint az alábbi hír például a következőképpen elemezhető:

[**LEAD/FŐ ESEMÉNY:**] Polgárháborús állapotok uralkodnak [**HELYSZÍN:**] a Grúziától elszakadt Abháziában. [**HELYZETLEÍRÁS:**] Az ellenzék elfoglalta a köztársaság kormányépületeit. A kormány készültségbe helyezte a hadsereget. [**KÖVETKEZMÉNY:**] A kormánypárti politikusok Oroszország segítségét kérték. [**OK:**] A vita a választások miatt robbant ki. [**ELŐZMÉNYEK:**] Az ellenzék megnyerte ugyan a választást, de a jelenlegi elnök csalásra hivatkozva meg akarja ismételni. [**TOVÁBBI ESEMÉNYEK:**] Az elnöki palota körüli zavargások során a katonák a levegőbe lőttek, és egy lepattanó golyó megölt egy neves professzornőt. (2004. november 13. 9:00)

Összefoglalás

Összegzőképpen a köz hírek szerkezetéről elmondható, hogy elemzésére az újsá cikkekre kidolgozott rendszerek csak akkor alkalmasak, ha (1) a Címet nem-kötelező elemként definiáljuk; (2) a Leadet és a Fő eseményt nem különböztetjük meg; (3) a Fő esemény típusa szempontjából viszont megkülönböztetjük a Cselekvéses, Verbális és Jövőre vonatkozókat; és végül (4) a Forrásmegjelölést (valamint a Helyszínt) önálló szövegegységként föl vesszük a rendszerbe.

Felhasznált irodalom

- Andok Mónika 2004. *A hír mint szövegtípus konstruálódása a társadalmi kommunikációban*. PhD-disszertáció, kézirat. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Balázs Géza 2005. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 129: 129–150
- Balázs G., Kuti S. és Szayly J. 1997. *Rádiós ismeretek. A műsorszolgáltató rádiózás kézikönyve*. Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, Budapest.
- Békési Imre 1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok. Egy újsághír alapján*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Bell, Allen 1991. *The Language of News Media*. Oxford UK and Cambridge MA: Blackwell.
- Bell, Allen 1998. 'The discourse structure of news stories.' In: A. Bell and P. Garrett (eds.), *Approaches to Media Discourse*. Blackwell Publishers, London. 64–105.
- van Dijk, Teun 1988. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Rákli Veronika 2004. Rövid szövegek hallás alapú feldolgozása – rádió hírek megértése. *Alkalmazott Nyelvtudomány* IV, 33–48.
- Róka Jolán 1986. *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Wacha Imre 1990. A rádió hírek szövegformája és megszólaltatási gondjai. *Magyar Nyelvőr* 114: 129–142.